

Makale Künyesi (Araştırma): Özer, A. K. (2024). Evrensel bir sembol olarak lotus çiçeğinin eski uygur metinlerindeki durumu. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 1016-1040.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1543135>

EVRENSEL BİR SEMBOL OLARAK LOTUS ÇİÇEĞİNİN ESKİ UYGUR METİNLERİNDEKİ DURUMU¹

Ayşe Kübra ÖZER²

ÖZET

Semboller, soyut veya aşkın kavramları temsil etmek için sıklıkla kullanılan somut varlıklardır. Görünenin ardındaki görünmez gerçeğe işaret eden semboller, insanın derinliğini de ifade etmektedir. Semboller, hem açıklayıcı hem de gizleyici bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle sembollerin antik çağlardan bu yana tarih boyunca tüm toplumlarda kullanıldığı görülmektedir. Hem kullanım sıklığı hem de alan çeşitliliği açısından semboller, araştırmacıların ilgisini çekmiş ve çok sayıda disiplinde araştırma konusu olmuştur. Semboller resim, matematik, psikoloji, din, felsefe ve mitoloji gibi çok çeşitli alanlarda kendini göstermektedir. İnsanlarla belirli bağlam dâhilinde iletişim kuran sembol, gösterdiğinden daha derin olan örtük anlamlar taşımaktadır. Bu nedenle, edebî, dinî ve kültürel bağlamlarda bireyler tarafından sıklıkla kullanılan sembollerin genellikle belirli kodlara sahip olduğu açıktır. Birçok kültürde karşılaşılan ve kültürel aktarım için bir kanal görevi gören semboller, dil ve edebiyat alanlarında da önem taşımaktadır. Edebî metinlerde, mitlerde, anlatılarda ve diğer kültürel ifade biçimlerinde gözlemlenen çeşitli semboller arasında lotus çiçeği özellikle dikkat çekmektedir. Hinduizm ve Budizm gibi doğu dinlerinde özel bir öneme sahip olan bu çiçek, Eski Uygur Türkleri arasında da önem kazanmıştır. Budizm'in benimsenmesiyle birlikte Eski Uygurların değişen dinî, siyasi ve kültürel hayatının etkileri zaman içinde yayımlanan metinlerde kendini göstermiştir. Çok sayıda anlama ve evrensel bir yapıya sahip olan lotus çiçeği Budist metinlerde, özellikle de Budizm'in bir kolu olan Vajrayāna okuluna ait metinlerde yaygın bir semboldür. Çiçek, Budist ve Tantrik düşüncede yaratılış, doğum-ölüm-yeniden doğuş, üreme ve saflıkla ilgili olanlar da dâhil olmak üzere büyük öneme sahip kavramları aktarmak için bir araç görevi görmektedir. Ayrıca, lotus çiçeği metinlerde bulunan benzetme ve tasvirlerde saflık ve güzellik gibi benzer anlamları iletmek için kullanılmıştır. Tantrik özellikler taşıyan Eski Uygur metinlerinde lotus çiçeğinin yaygınlığı, Tantrik anlayışın kapalı ve gizemli yapısıyla ilişkilendirilebilir. Çiçek, metinde çeşitli anlamlarına uygun olarak temsil edilmiştir. Bu çalışma, bağlamsal yorumlamaya vurgu yaparak lotus çiçeğinin Eski Uygurca yazılmış metinlerde ifade edilen sembolik anlamlarını aydınlatmayı amaçlamaktadır. Bunu yaparak, anlamları şifreli olan sembollerin bir metni anlama ve yorumlamada oynadığı önemli rolün altını çizmek amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Sembol, simgesel anlam, lotus çiçeği, eski Uygurca metinler, tantrik metin.

¹ Bu çalışma 'Eski Uygur Türkçesi Tantrik Metinlerinde Sembol' başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr. kubraozer567@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6189-7531>;

GİRİŞ

Nymphaea ailesine mensup suda yetişen bir bitki türünün ismi olan lotus, Sanskritçe *padma* “nilüfer, lotus ve özellikle gül renkli çiçekler” anlamına gelmektedir (Eitel, 1904, s. 111). Wilkens, kelimeyi madde başı *lenhwa* < Çin. 蓮花 *lian hua* şeklinde belirterek “nilüfer, mavi nilüfer (Skt. *padma*’nın da eş değeri)” şeklinde açıklamıştır (2021, s. 452b). Pek çok kültürde farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılan lotus çiçeği, hem makrokozmos hem de mikrokozmos açısından derin bir değere sahiptir. Bu değer dâhilinde lotus çiçeğinin edebiyatta, mimaride, resimde ve sanatta kullanımı dinî gelenekteki öneminin bir sonucudur (Aamir & Malik, 2017, s. 206). Marc Saunier *La légende des symboles* isimli eserinde lotusu tüm evrimin doğal bir sembolü olarak gördüğünü belirtmiştir (1911, s. 116). Doğulu ve Budist toplumlar için lotus çiçeği oldukça kutsal sayılmakta ve bünyesinde gizli anlamlar barındırmaktadır. Çamurlu su içerisinde yetişen ve güzellikten daha fazlasını ifade eden lotus çiçeğinin sahip olduğu anlamları kavrayabilmek, Budist sanatının içsel düşüncesini ve felsefî anlamını gizleme eğilimini ortaya çıkarmaya yönelik bir yaklaşımdır.

Bu sembolün kökeninde özellikle şu üç kültürle karşılaşmaktadır: Eski Mısır, Hint ve Budist kültürleri. Lotus antik Mısır kültüründe güneşin, yaşamın, ölümsüzlüğün, dirilişin ve benzeri çoğu ifadenin simgesi olarak görülür. Eski Mısır metinlerinin çoğunluğunda lotusun bulunduğu ve genellikle de tanrı Osiris’in üreme özünü temsil ettiği gözlemlenmiştir. Burada Mısır tanrısı Osiris’in yaratma ve üreme gücü ile lotusun varoluş fikri arasında ilişki bulunmaktadır ve bu sebeple metinlerde lotus üreme özünü temsil etmede kullanılmıştır (Ward, 1952, ss. 135-136). Ayrıca bu kültürde lotus çiçeği ölümle de ilişkilendirilmiştir. Ölen kişilere yapılan büyü vasıtasıyla onların lotusa dönüşebileceğine ve bu sayede kişinin yeniden doğabileceğine inanılmıştır (Özçalık, 2017, s. 24). Aynı zamanda Güneş tanrısı Horus’un lotus çiçeğinden doğduğuna dair bir inanç bulunmaktadır. Benzer bir inanış Hindistan’da da bulunmakta ve bu kültürde de lotus, yaratılışın en önemli sembolü olarak görülmektedir. Hint ve Budist kültürde lotus çiçeği tüm Brahmā tanrılarına ve onlar aracılığıyla Buddha’ya atfedilmiştir. Mısır kültüründe olduğu gibi Hindistan’da da bu çiçek güneşin sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır (Ward, 1952, s. 136). Hindu döneminde Brahmā, Vişnu, Śiva tanrı üçlemesini (Skt. *trimūrti*) oluşturmaktadır (Sarma, 2005, dipnot 84). Lotus, Brahmā, Padmā Devi/Lotus Tanrıçası ve Buddha ile çok önemli bir rol oynar. Brahmā’nın lotusuna “dünyanın en yüksek şekli ve yönü” denilmekte ve onun lotusunun bozulmaz metal olan altından meydana geldiği kabul edilmektedir. Böylelikle, Hint düşünce sistemi bu lotus anlayışıyla sistematik bir dünya taslağını geliştirmiştir (Ward, 1952, ss. 135-136). Padmā Devi ise Vişnu’nun bir avatarının eşi olan Lakṣmī’nin bir enkarnasyonudur. Yaratılışın sembolü ve Hinduizm’in en önemli ikonografik araçlarından biri olan lotustan yayılırken tasvir edilmektedir (Jordan, 2004, s. 239b). Yaygın bilinen mitolojide Lakṣmī (Vişnu’nun eşi), tanrılar ve asurlar arasındaki savaş sırasında çalkalanan okyanustan doğan çok güzel bir tanrıçadır. Onun diğer adı Śrī’dir. Bazı kaynaklarda elinde lotus tuttuğu bazılarında ise yaratılışı sırasında bir lotus üzerinde yüzdüğü ifade edilmektedir. Bu çiçekle olan bağlantısından dolayı ona Padmā (lotus/nilüfer çiçeği) da denilmektedir. Böylelikle bu tanrıça lotus doğurganlık sembolünü de bünyesinde barındırmaktadır. Śrī

veya Śrī Laksmī Lotus Tanrıçası olarak bilinmesinin yanı sıra çoğu kaynakta her türlü lotus çiçeği ile ilişkilendirilmiştir. O “lotus doğumlu” (Skt. padmasambhavā), “lotus üzerinde ayakta duran” (Skt. padmeṣṭhitā), “lotus renkli” (Skt. padmavarna), “lotus gözlü” (Skt. padmākṣī), “nilüfer kalçalı” (Skt. padma-ūrū) olarak anılmaktadır (Ward, 1952, ss. 137-138; Kaya, 2003, s. 113; Zimmer, 2001, s. 106). Ayrıca Hindu tanrıçaları arasında yer alan Laksmī'nin adı Sanskritçe *kamala* terimiyle birlikte de kullanılmaktadır. Skt. *kamala* “lotus” anlamında olup “aşk, özlem, cinsel ilişki, arzu” anlamlarına gelen *kama* kelimesinden türemiştir. Bu güçlü metaforik kullanım da tanrıçaya kadınsı özelliklerinden dolayı atfedilmiştir. Böylelikle Padmā ve Kamala terimlerinin ikisinin de lotus çiçeğiyle bağlantısının olduğu anlaşılabilir. Beraber aynı zamanda bu iki kelime, kadın vajinası için kullanılan eşanlamlı kelimelerdir. Bunlar aynı zamanda erkek penisi ya da sertliğin sembolü olan *vajra* ile karşı uçları temsil eden bir sembolü oluşturmaktadır. *Vajra* ve *padma* birleşimi bilgeliğin tekliliğinin cinsel bir sembolüdür (Beer, 2015, s. 250; s. 34). Lotusla ilişkilendirilen diğer bir tanrı olan Vişnu, dört veya daha fazla kollu şekilde resmedilmekte ve ellerinden birinde bir lotus çiçeği tutmaktadır. Elde tutulan lotus, Vişnu'nun sularla olan ilişkisini sembolize etmektedir. Tıpkı Brahmā gibi Vişnu'ya da Skt. *Nārāyaṇa* “sularda devinen” denilmektedir (Kaya, 2001, s. 14). Mahabharata destanında sular Vişnu ile özdeşleştirilir. Evrenin yaratılması sırasında Tanrı Vişnu'nun göbeğinden bir lotus çıkmakta ve sonrasında lotusun açılmasıyla karmaşadan düzenli bir evren yaratmaya başlayan yaratıcı Brahmā bu lotustan doğmaktadır (Kutlutürk, 2015, dipnot 10). Bu durumda lotus çiçeğinin saflık, üreme (dişil organ), bolluk ve yaratılışa ek olarak bir “hayat ağacı” görevini üstlendiği görülmektedir. Hint mitolojisinde ve ikonografisinde önemli sembolik bir konuma sahip olan lotus çiçeği, Budist kültürde de önemli bir yere sahiptir. Gautama Buddha'nın doğum öyküsünde karşılaşılan lotus onun saf ve temiz oluşuna işaret etmektedir (Gül, 2021, s. 17). Buddha'nın Lumbinī koruluğundaki doğumu esnasında Kraliçe Māyā korulukta bir *aśoka* (ya da *śala*) ağacı görmüş ve sağ eliyle ağacın bir dalına uzanmaya çalışırken o sırada Gautama'nın doğumu Māyā'nın sağ tarafından gerçekleşmiştir. Bu sırada ağacın hemen altında koca tekerlek büyüklüğüne sahip yedi değerli taşlarla bezeli yedi yapraklı bir lotus çiçeği belirmiş, Gautama bu çiçeğin üzerine inmiştir. Sonrasında da Gautama'nın ayağa kalkarak etrafında yedi adım attığı söylenmektedir. Onun her adımı bir ruhsal açılım eylemini sembolize etmektedir (Nakamura, 2017, s. 50; Govinda, 1960, s. 89). Bunun sonucunda bu çiçek Buddha'nın yaşamı ve öğretileriyle ilişkilendirilmiştir. Çince'de *lian* ve *he* “lotus” anlamında kullanılan sözcüklerdir. İlki “evlilikte birleşme, kesintisiz, sevmek ve alçak gönüllülük”le eşesli bir sözcüktür. Bu sebeple sınırsız bir simgesel anlama sahiptir. İkincisi ise “birleşme” anlamındaki paylaşılan kalp ve uyumu belirten yaprak ve çiçekten oluşan lotus çiçeğini ifade etmektedir. Saflığın simgesi ve Budizm'in sekiz değerli eşyası arasında yer alan bu bitki Budizm etkisiyle Çin kültüründe de önemli bir simge hâline gelmiş ve saygı gösterilmiştir (Eberhard, 2000, s. 202). Benzer bir etkilenme Eski Uygur Türkleri arasında da görülmektedir. Uygurların Budizm'i benimsemesiyle birlikte Budist kültürle ilgi duyulmuş ve bunun sonucunda da lotus çiçeğine saygı gösterilmiştir. Kutsal görülen bu çiçeğe gösterilen saygı Eski Uygurca metinler üzerinden de tanıklanmaktadır.

1. Buddha, Bodhisattva ve Dişi Tanrıçaların Fiziksel ve Karakter Özelliğini Simgeleyen Lotus

Lotusun birçok kültür içerisinde çeşitli benzetmelerle ya da metaforik anlamda kullanılmasının sebebi onun bünyesinde barındırmış olduğu derin anlamlar ve ona duyulan saygıdan ileri gelmektedir. Evrensel olarak değerli görülen lotus çiçeğinin büyüme aşamasına bakıldığında her evresinin sembolik bir anlamı bulunmaktadır. Lotusun büyüme şekli Budizm'in temel düşüncesi ile benzerlik göstermektedir. Çiçeğin tohum aşaması, karma döngüsünün başlangıç aşamasını; kirli, bulanık ve durgun sudan tomurcuğun yukarıya çıkışı manevi yolculuğu terk etmeyen, öğretiyeye olan bağlılığını bırakmayan ve bunun sonunda da çiçek açan yani Skt. *Nirvāṇa*'ya ulaşan bir kişinin ruhsal yolculuğunu temsil etmektedir. Lotus çamurlu sular içinde yetiştiği kirliliğe rağmen temiz kalmayı başarabilmiştir. Çiçeğin botanik açıdan incelenmesi ile elde edilen bilgilere göre bu bitki yapısı sayesinde yabancı cisim ya da kirlilerden kendini koruyabildiği belirtilmiştir (Özçalık, 2017, s. 23). Bu durum lotusun "saflık, temizlik, mükemmellik ve diriliş" sembolü olmasını sağlamıştır. Budizm'de temizlik önemli bir kavramdır. Bu sebeple Buddha kendini temiz tutmayı başarmış olan lotus ile eşdeğer görülmektedir. Buddha da bu kirli yanılısama dünyasında yani *samsāra* dünyasında kendini temiz tutmayı başarmıştır (The seeker's glossary of Buddhism, 1998, s. 415). Bazı kaynaklarda lotus hakkında çiçeğini ve meyvesini aynı anda üreten tek bitki olduğu yönünde bilgiler bulunmaktadır. Bu durum Budist öğretisinde sebep ve neticelerin birbirinden ayrı düşünülmemesine işaret etmektedir (Buswell & Lopez, 2014, ss. 1019, 1020). Lotus, güneşin ilk ışıklarıyla açar, batan güneşle birlikte tekrardan kapanır. Bu durum da yaratılışı ve yeniden doğuşu, geçmişini ve geleceğini yani yaşamın her anını simgelemektedir. Budizm'in sekiz değerli eşyası arasında da yer alan lotus, farklı yaprak sayılarından oluşarak çeşitli anlamları teşkil etmektedir. Örneğin sekiz yapraklı lotus Budizm'in sekiz asil yolunu, dört Buddha ve dört Bodhisattva'yı temsil edebilmektedir. Ayrıca açmış olan lotus çiçeğinin yaprakları evreni ya da aydınlanmanın tamamlandığını; gövdesi ise evrenin merkez eksenini simgeler. Böylelikle kozmik açıdan aralarında bulunan bağ da ortaya çıkmış olur (Hong, 2017, s. 247).

Lotusun en temelde saflık, güzellik, mükemmellik, yeniden doğuş, kozmoloji ve yaratılışın somut bir nesnesi olarak görülmesi sebebiyle metinlerde kutsal kabul edilen varlıklardan bahsedilirken daima lotus çiçeğinden bir parça bulmak mümkündür. Eski Uygurca Budist metinlere bakıldığında sıklıkla lotus çiçeği karşımıza çıkmaktadır. Tantrik özellikler bulduran eserlerin yanı sıra Budizm felsefesi üzerine Buddha'nın çeşitli konuşmalarını konu edinen Altun Yaruk metnine bakıldığında lotus çiçeğinin ziyadesiyle bir benzetme ögesi olarak kullanıldığı görülmektedir.

kkirsiz münsüz tokılığ arıg süzüük közüñüz ol ap alçak étiglig kök lénhua öñi teg yetiz uzun ezügsüz yup yumrak tiliñiz ol yipün lénhua yapırgaki suv içinte yaltrıklıg (Kaya, 2021, 9334-9339) "Tertemiz₂, zarif, berrak₂ gözünüz vardır, pek zarif yapılı, mavi lotus rengi gibidir. Geniş, uzun, kusursuz, son derece yumuşak diliniz vardır, su içinde kırmızı lotus yaprağının parlaması (gibi)" (Uçar, 2009, s. 265).

erkliglerniñ arasınıtı lènhua çeçek teg erür siz (Kaya, 2021, 12867-12869) “Güçlüler arasında nilüfer gibisiniz.” (Çetin, 2020, s. 226).

mıça kaltı arıg turug lènhua çeçek turur teg (Kaya, 2021, 12955-12956) “Aynı nilüfer gibi saf” (Çetin, 2020, s. 227).

Tanrısal varlıkların, Buddhaların ya da Bodhisattvaların sıradan insanlardan daha üstün olduğunu kanıtlayan bazı fiziksel özellikleri, güzellikleri (32 büyük 80 küçük işaret/özellik) bulunmaktadır (Tokyürek, 2019a, s. 154). Yukarıda yer alan metinlerde de görüldüğü üzere tanrısal varlık tasvir edilirken ya da onlara yapılan övgülerde lotus çiçeği benzetme olarak kullanılmıştır. Mavi rengi sembolik açıdan bilgelik, yukarıdaki gök ve yerdeki sularla ilişkili olarak derinlik, genişlik anlamlarına ek olarak simyada mavi renkli çiçek bilgeliğin çiçeği olarak nitelendirilmektedir (Cooper, 1987, s. 100; 182). Bu sebeple övgüyle yapılan tasvirde Buddha'nın gözleri mavi lotus çiçeğine benzetilmiştir. Bu mavi renkli lotus bilgeliği simgelemesinden dolayı Buddha'nın sahip olduğu bilgelik gözünü akıllara getirmektedir. Yine Buddha'nın uzun ve geniş dili kırmızı lotusa benzetilerek verilmiştir. Lotus çiçeğinin kırmızı rengi canlılık, sağlık, güç, yüce gönüllülük gibi anlamlara gelmekle beraber (Cooper, 1987, s. 101) simyada kırmızı çiçek altınla da ilişkilendirilmektedir (Cooper, 1987, s. 182). Altın metali bozulmazlık, bilgelik, üstünlük, kalıcılık (Cooper, 1987, s. 194) gibi kavramları simgelediği için Buddha'nın dilinin ya da sözlerinin de altın gibi bozulmaz, kalıcı, bilgelik dolu ve değerli olduğu anlatılmıştır.

Benzer durum aşağıda yer alan Eski Uygurca Tantrik metninde de görülmektedir. *yipün lènhua közllüg* “menekşe renkli lotus gözlü” ifadesi ile tanrı ve tanrıçaların betimlenmesinde araç olarak yine lotus çiçeğinin kullanıldığı görülmektedir. Eski Uygurca *yipün* için sözlüklerde “pembe, mor, erguvan kırmızısı” (Wilkens, 2021, 905b); *yipin* için “menekşe rengi” (Caferoğlu, 2015, s. 297) açıklamaları yer almaktadır. Menekşe rengi zekâ; bilgi, dinî bağlılık, kutsallığı sembolize etmektedir. Menekşe renginin mor ile çağrışım yaptığı da düşünülebilir. Kırmızı renginin gücünü ve otoritesini mavinin kutsallığı ve bilgeliğiyle birleştiren menekşe, renklerin mistik olanları arasındadır. Ayrıca meditasyon açısından bakıldığında bir odak noktası olarak bilinci daha üst seviyelere yükseltebilmektedir (Cooper, 1987, 102; Fontana, 1994, s. 65).

yürün yme yipün lènhua közllüg yürün yme yipün lènhua közllüg amrılmış yavalmış köñüllüg yme (Kılıç Cengiz, 2021, 154) “Beyaz ve menekşe rengi lotus gözlü büyüleyici gözlü ve beyaz, menekşe rengi lotus gözlü ve de sakinleşmiş gönüllü.” (Kılıç Cengiz, 2021, s. 169).

Kaynaklarda “mavi nilüfer çiçeği” şeklinde geçen EUy. *utpala* < Toh. B Utpāl < Skt. Utpala kelimesi lotus çiçeği ile ilişkilidir (Keown, 2003, s. 319; 158; Wilkens, 2021, s. 807b). Lotus çiçekleri pembe, mavi, sarı, kırmızı, çivit mavisi gibi farklı renklerde olabilmektedir. Çiçeğin her farklı rengi sembolik anlamda farklılıklar sunmaktadır. Pembe ya da soluk bir kırmızı renkteki lotus, Hint tanrıçalarından genellikle Laksmi'nin sembolü olarak bilinmektedir. Sarı ve altın renkli lotus çiçekleri Avalokitaşvara ve Tanrıça Tārā'nın birkaç özel şeklini karşılamak için kullanılmaktadır. Mavi, çivit mavisi ya da siyah lotus, Budist metinlerde çoğunlukla *utpala* ya da gece nilüferi şeklinde geçmekte olup yeşil Tārā ve diğer pek çok Vajrayāna tanrısının bir özelliği olarak

kullanılmaktadır. Lotus çiçeği aynı zamanda Beş Dhyānī Buddha içerisinde yer alan ve lotus ailesinin baş Buddhası olan Amitābha Buddha'nın da bir işareti olarak kabul edilmektedir (Beer, 2015, ss. 250-251).

Tanınmış Bodhisattvalar arasında Avalokiteśvara (Çin kültüründe 'Guanyin' olarak kadın şekliyle değişim göstermiştir) hem din adamları hem de dindarlar tarafından, hissedilen varlıkların acı ve ıstıraplarına karşılık veren bir anne figürü, bir kurtarıcı ve bir akıl hocası olarak tapınılmaktadır (Kawamura, 2004, s. 59). En bilindik mantralardan olan *oṃ maṇi padme hūm* Avalokiteśvara Bodhisattva ile ilişkilidir (Buswell & Lopez, 2014, s. 1014). Aşağıda Avalokiteśvara'nın elinde lotus çiçeği tuttuğu Eski Uygurca Tantrik metin örneğinde yer almaktadır. Elinde lotus çiçeği tutan tanrısal bir varlık ya da Buddha, bilgeliğin veya şefkatın karşı tarafa sunulmasını sembolize etmektedir. Lotus çiçeği burada bilgeliğin ya da şefkat olarak anlamlandırılmaktadır (Aamir & Malik, 2017, s. 206).

*üç inag teginip bodi köñül öritip öznüñ yürek içinte lēnhualıg ay tilgeni
üze koñşim bodistv boldı yürüñ öñlüg bir yüüzlüg tört kollug üstünki iki elgin
kögüzinte kavşuru turur oñdın ekinti eliginde yüz sekiz tana munçuk tutar
soltın ekinti eliginte lēnhua tutar* (Kara & Zieme, 1976, C2-14) “Üç
sığınağa/inanca sığınarak bodhi zihnini ortaya çıkarıp benliğin
kalbinde/merkezinde lotuslu ay tekerleği üstünde Bodhisattva Kuan-yin
oldu. Beyaz renkli, bir yüzlü, dört kollu (Bodhisattva) üstteki iki elini
göğsünde birleştirir. Sağdan ikinci elinde yüz sekiz boncuk tane(li tespih)
tutar. Soldan ikinci elinde lotus (çiçeği) tutar.”

Eski Uygurca Konşi im Bodisatav olarak geçen ve Amitābha Buddha (Eski Uygurca Abitaki Burhan) ile ilişkilendirilen Avalokiteśvara'nın elinde tuttuğu benzer lotus çiçekli tasvir Abitaki metinleri içerisinde de geçmektedir.

*ol anta basa soldın sıjarkı lēnhua üzesinte yme ay teñri tilgeni sakıngu ol
ol ay teñri tilgeni üzesinte koñşi im bodisatav yarım bagdaşını olurur
sakıngu ol koñşi im bodisatavniñ etözin bir yüüzlüg eki kollug oñ eligin beşi..
tügüp sol eliginte lēnhua tutup erdinilig ditimlig ketmiş ol* (Karaayak, 2021,
1256-1263) “Ondan sonra sol taraftaki nilüfer çiçeğinin üzerinde yine ay
tanrı tekerleğini düşünecektir. O ay tanrı tekerleği üzerinde Konşi im
Bodisatav yarım oturmuş ile oturduğunu düşünecektir. Konşi im Bodisatav'nın
vücudu bir yüzlü iki kollu olup, sağ elinin beşi.. bağlayıp sol elinde nilüfer
çiçeğini tutup mücevherli taç giymiştir” (Karaayak, 2021, s. 322).

Bu örnek Avalokiteśvara'nın tasviri ile ilgilidir. Yaygın inanışa göre Avalokiteśvara, bütün Buddhalar'ın merhametini kendinde taşıyan bir Bodhisattvadır. Bu sebeple elinde tutmuş olduğu lotus onun şefkatli oluşunun bir sembolüdür. Üzerinde oturduğu ay diski ise “yöntem yastığı” olarak kabul edilmektedir (Beer, 2015, s. 127). Yukarı bakan taç yapraklarıyla yarı açılmış lotus üzerinde oturması onun “yöntem” niteliğine yapılmış olan atıftır.

üçünç elginte lēnhua tutar (Zieme, 2005, D95) “Üçüncü elinde lotus
çiçeği tutar.”

ol köl içinte lénhua kılmış kerek nanti upananti iki luu hanları lénhua çeçek kötürü tutar kılmış kerek ol lénhua çunti botisvit bedizetmiş kerek (Zieme, 2005, D100-103) “O göl içine lotus (çiçekleri) yerleştirilmeli. İki ejderha kralı olan Nanda ve Upanada lotus çiçeğini yukarı kaldırır şekilde resmedilmeli. O lotusta Cuñdi Bodhisattva resmedilmelidir.”

Yukarıdaki örnekte mañđala töreninde çizilen tasvirler arasındaki Avalokiteśvara Bodhisattva'nın şekillerinden bir olan Cundī Bodhisattva'dan bahsedilmektedir. Örnekte geçen “göl” Budist anlayışına göre *samsārayı* temsil etmekte olup bu samsāra denizi iki ejderha kardeş (Nanda ve Upanada) tarafından korunmaktadır. Ejderhaların bir hazine önünde nöbet tuttıkları ve onu korumakla görevli oldukları bilinmektedir. Bundan hareketle örnekteki tasvirden samsāradan kurtulmuş hazine kadar değerli sayılan Buddha'nın ejderhalar tarafından korunduğu anlaşılmaktadır (Tokyürek, 2019b, 721).

Aşağıda yer alan örnekte tanrıça Sitāpatrā'nın özelliklerinden bahsedilirken yine lotus çiçeğinin benzetme amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Daha önce bahsi geçtiği üzere Buddha'ya atfedilen bazı işaretler bulunmaktadır. Buradaki örneğe bakıldığında ilk zamanlar erkek cinsiyetine özgü olan bu işaretlerin zaman içerisinde tanrıça Tārā gibi kadın Bodhisattvaların da işareti olarak kabul edildiği görülmüştür. Pali dönemi ve sonrası Bodhisattva tasvirlerindeki el ve ayaklara bakıldığında çoğunlukla tekerleklerle ya da değişik tarzları bir arada taşıyan lotus tekerleğiyle tasvir edildiği görülmektedir (Skilling, 1996, s. 6). Örnekler bakıldığında Buddha'nın ve tanrıça Tārā'nın aydınlanmanın sembolü olan lotus ile ilişkilendirildiği ve lotusun Buddha'nın ve tanrıçanın işareti olarak sayıldığı görülmektedir.

yükünürmen atı kötrülmüş ançulayu kelmiş ayagka tegimlig köni tüzünü tuymış açılmış utpal lénhua közlüg yığ uçruglar eligi burhan kutuņa (Kılıç Cengiz, 2021, 106-107) “Adı yüceltilmiş, öylece gelmiş, hürmete layık, doğru aydınlanmış, açılmış utpala ve lotus gözlü hoş kokulu bayraklar hükümdarı (Skt. Vikasita-kamalotpala-gandhaketu-rāja) adlı Buddha kutsallığına saygıyla eğilirim.” (Kılıç Cengiz, 2021, s. 167).

Yine aşağıdaki örnekte yer alan *lénhua belgülig* (lotus işaretli) ifadesinde de tanrıça Sitāpatrā, lotus ile ilişkilendirilerek onun bir işareti olduğu belirtilmiştir.

muni munçulayu adınka utsukmaksız ulug kağır yavlak ulug küçlüg küsünlüg ulug çoğlug yalınlug ulug yavlak ulug yürün ulug yalınadaçı ulug çoğlug ulug psaklıg ulug yürün tonlug tözün ozgurdaçı tügmiş alınlıg yme utmuş çavıkılmış vaçir psaklıg lénhua belgülig vaçir lakşanlıg adınka utsukmaksız psaklıg yme ök (Kılıç Cengiz, 2021, 132-141) “Bunu, (aşağıdaki) mudrālar gibi bu şekilde çağırarak gerekir: Diğerlerine yenilmez, büyük zalim ve kötü, ulu ve güçlü, ulu ve parıltılı, ulu ve kötü, ulu ve beyaz, ulu ve ışık saçan, ulu ve parıltılı, ulu ve taçlı, ulu ve beyaz giysili asil kurtarıcı, çatık kaşlı, galip ve ünlü, Vajra taçlarıyla süslenmiş, lotus işaretli, Vajra Lakşanalı, başkalarına yenilmeyen ve de taçlı olan.” (Kılıç Cengiz, 2021, s. 168).

Aşağıda Budizm inanç esasları hakkında kesitler bulunduran Daśakarmapathāvadānamālā hikâyeleri arasından örnekler yer almaktadır. Burada lotus çiçeği çoğunlukla bir benzetme aracı/metafor olarak kullanılmıştır.

padum lēnhua teg tüptüz seviglig közin brahmadetē ēlig tapa tētrü körmeklig yarukın ıdtı (Elmalı, 2019, 58-60) “Nilüfer çiçeği gibi dümdüz, hoş gözlerle Hükümdar Brahmadata’ya doğru dikkatlice baktı.” (Elmalı, 2019, ss. 89-90).

açılmış lēnhua teg yumşak bürtüglüg oğlagu ēligin.. ēlig beg uzatubbizni bürter erti karvayur erti (Elmalı, 2016, 2331-2334) “Açılmış nilüfer çiçeği gibi yumuşak dokunuşlu, narin eliyle, hükümdar sürekli bizi sarmalayıp kucaklardı.” (Elmalı, 2016, s. 254).

ētiglig yaratıglıg açılmış lēnhua teg yumşak ēligin başların töpülerin yarlıkançuçı köñülün sürti sıkadı (Elmalı, 2016, 2779-2775) Süslü, açılmış nilüfer çiçeği gibi yumuşak eliyle başlarını şefkatle okşadı.” (Elmalı, 2016, s. 260).

ol yime hansasvarē tēginkiyē keçmedin ara suvdaki lēnhua çeçek teg terk ödün ulgadı bedüdi (Elmalı, 2016, 3116-3118) “Yine küçük prens çok geçmeden sudaki nilüfer çiçeği gibi kısa bir sürede büyüdü.” (Elmalı, 2016, s. 264).

kēn yētiz alını kovuşamış teg körtle burunı yürüñ yinçü tizmiş teg tañlançig yürüñ tişleri yipün lēnhua öñi teg üstün altın erinleri (Elmalı, 2016, 4096-4099) Geniş ve yüksek alnı, pürüzsüz güzel burnu, beyaz bir inci yerleştirilmiş gibi hayrete düşüren beyaz dişleri, kırmızı nilüfer çiçeği gibi dudakları vardı.” (Elmalı, 2016, s. 276).

Buddha’nın 32 önemli fiziksel özellikleri ve ona ait olan farklı niceliklerdeki karakteristiğini yansıtan 80 niteliği (Skilling, 1996, s. 5; Winn, 2017, s. 4) arasında Buddha’nın ayakları da yer almaktadır. Erken Budist sanatında ikonik dönemden önce Buddha’nın antropomorfik biçimi görselleştirilmemiştir. Avrupalı ve Hintli akademisyenler “anikonizm” kavramına ve Buddha’nın anikonik temsillerine değinerek Buddha’nın “çekimsizliğini” temsil etmek için ağaç, tekerlek, ayak izi, stüpa gibi anikonik semboller kullanmayı tercih etmişlerdir. Bunun sebebi ise Buddha’nın tam olarak görünür şekilde olmayacak “kutsanmış kişi” olduğuna inanılmış olmasıdır. Zamanla Buddha’nın imgesi meydana geldiğinde onun ayak izleri de bir kült ya da takip nesnesine dönüşmüştür (Winn, 2017, s. 2). Buddha’nın ikonografilerine bakıldığında ayaklarında uğurlu sayılan işaretler bulunmaktadır. Dümdüz olan Buddha’nın ayakları genellikle lotus kaide üzerinde bulunmaktadır. İşaretlerin genel olarak “uğurlu” kavramına ışık tuttuğu görülmektedir (Skilling, 1996, s. 6). Hint ve Budist kültürlerine ek diğer kültürlerde de yaygın olarak ayaklara ya da ayak izine ilahi nesne olarak tapınmak ve saygı göstermek bir adanmışlığı simgelemektedir. Aynı zamanda beden en üst kısmında yer alan ve beden için en önemli kısım olan başın, beden en aşağı konumunda yer alan ayaklara değdirilmesi saygı duyulan kişinin mutlak üstünlüğünü ve tam saflığını da temsil etmektedir. Dolayısıyla kişinin yapmış olduğu bu uygulama tanrılara duyulan

yüksek saygıyı ve kendilerini daha aşağıda gördüklerini ifade etmektedir (Winn, 2017, ss. 3-4). Aşağıdaki örneklerde ilahi olanı belirtmek, üstünlüğünü göstermek için tipik lotus ayağına yapılan secde uygulaması görülmektedir.

adak lénhuasınga yükünürmen (Kara & Zieme, 1977, A208) “Lotus ayağına secde ederim.”

erkligim maña utluñızta umug bolgıl sizij adaklıg lénhuayıztın öñi erkligime adınta umug ınag yok erür (Kara & Zieme, 1977, A213-216) “Kudret sahibi olanım, bana mükâfatınla umut ol. Sizin lotus ayağınızdan başka güçlü (bir) sığınak₂ yok.”

vaçirlıg bahşınıñ adaklıg kooş lénhuasıña asuday ogul yükünürmen (Zieme & Kara, 1978, 1013-1014) Ben Asuday, Vajra sahibi gurunun ayağının çift lotusuna secde ederim.”

Aşağıda yer alan Altun Yaruk metin örneğinde lotus çiçeğinin bir saygı, hürmet sunma ifadesi olarak kullanıldığı görülmektedir.

körü kanınçsız körkle adınçig edgü altunlug lénhua çeçeklerin erdinilig pra kuşatırın ağır ayag tapıg udug kılıp (Kaya, 2021, 1887-1890) “Görmeye doyulmaz güzellikle, son derece mükemmel altın renkli lotus çiçek ve mücevherli şemsiyelerle₂ saygı ve hürmet sunarak”

2. Enerji Merkezleri ve Lotus

Hint ve Budist kültürde insan bedeninde bulunan *cakra* noktaları lotus ile ilişkilendirilmektedir. Bu ilişkiden kaynaklı olarak lotus çiçeğini mistik olarak kabul etmek ve aydınlanmanın özü olarak görmek gerekmektedir. Hint düşünce sisteminde insan bedeninde bulunan yedi *cakradan* bahsedilmektedir. Bu *cakralar* bedende kanallarla (Skt. *nāḍī*) birbirine bağlı yedi enerji/bilinç merkezini oluşturmaktadır. *Prāna* ve *bindu* olarak adlandırılan gizli enerjiler bu kanallar aracılığıyla derin düşünme yapan bireyin bilinç durumunu etkilemekte ve böylece kişi kendi zihninin kontrolünü sağlamaktadır. Bu bilinç merkezleri, farklı renk ve taç yaprak sayılarına sahip nilüfer çiçekleri ile tasvir edilmektedir: 1. Mūlādhāra Cakra (kök cakrası), 2. Svādishthāna Cakra (göbek altı cakrası), 3. Manipūra Cakra (göbek cakrası), 4. Anāhata Cakra (kalp cakrası), 5. Vishuddha Cakra (boğaz cakrası), 6. Ācñā Cakra (iki kaş arasındaki cakra), 7. Sahasrāra Cakra (baş üstü cakrası) (Eliade, 2017, ss. 217-220; Kaya, 2017, ss. 61-62). Budist felsefesinde bedende bulunan dört (ya da altı) temel *cakra* sırasıyla aşağıdan yukarıya doğru (göbekte) *Nirmāṇa-cakra*, (kalpte) *Dharma-cakra*, (boğazda) *Sambhoga-cakra* ve (başta) *Mahāsukha-cakra*’dır. Bu merkezler de yine sırasıyla altmış dört yapraklı, sekiz yapraklı, on altı yapraklı ve otuz iki yapraklı lotus çiçeğini temsil etmektedir (Tsuda, 1970, s. 67; Tokyürek, 2022, s. 70).

Aşağıda yer alan Tantrik metin örneklerinde bazı *cakra* merkezlerinin lotus çiçeği şeklinde verildiği görülmektedir. Tibet Budizmi’ne bakıldığında kalbin dört bölümü bulunmakta ve bunlara merkezin de eklenmesiyle toplam beş bölümden oluştuğu belirtilmektedir (Tokyürek, 2018b, 33). Dört yöne ayrılmış ve lotus gibi tasvir edilen kalp

cakrası, Eski Uygurca *yürekte tört yapırğaklıg lénhua sakınu ol* “kalpte dört yapraklı lotus düşünmelisin” şeklinde ifade edilmiştir.

törtünç yaruk dyan erser öz yürekte tört yapırğaklıg lénhua sakıngu ol
(Zieme & Kara, 1978, 1223-1225) “Dördüncü parlak dhyāna ise kendi kalbinde dört yapraklı lotus düşünmelisin.”

Aşağıdaki örnekte aydınlanma aşamalarının nasıl gerçekleşeceği hakkında bilgiler kalp cakrası ve lotus arasında kurulan ilişki üzerinden verilmiştir. Metinde Buddha'nın kalbi sekiz yapraklı lotusa benzetilerek verilmiştir. Bodhisattva'nın kalbinde bulunan damarlar ağlarının tepede birleştiği, diğer canlıların kalplerindeki damarların da aşağı uçta birleştiği belirtilmiştir. Dört ana yön dört elementi, dört ara yön ise dört duyuyu simgelemektedir. Kalp cakrasının açılıp nasıl kurtuluşa erişileceği Buddha olma aşamalarını simgelemektedir. Her bir damarın açılmasıyla Buddhalık mertebesine ulaşma arasında bir bağ bulunmaktadır. Bodhisattvaların damarlarının kalpte tepe noktasında bulunması sebebiyle açılması daha kolayken diğer canlıların damarlarının aşağı tepe noktasında yer almasıyla kurtuluşa erişmeleri için daha zorlu aşamalardan geçmesi gerekecektir (Tokyürek, 2022, s. 202). Aynı zamanda lotus çiçeğinin sekiz yapraklı olarak belirtilmesi onun evren ile ilişkisini de belirtmektedir. Dört ana ve dört ara yöne merkezin de eklenmesiyle evren görüşü ifade edilmiş olmaktadır.

burhanlarınñ yüreki sekiz yapırğaklıg lénhua teg bolup turur
bodisatavlarınñ yürekinin uçı yokarı yүүлüg bolup turur tınlaglarınñ yürek
uçı altın töpün yүүлüg bolup turur ol yme yürekniñ bağı tügünü şeşilip yürek
uçı örü yokarı yүүлüg bolmaktın lénhua ağızı açılmış tęp Atanur (Zieme & Kara, 1978, 804-811) “Buddhaların kalbi tamamen sekiz yapraklı bir lotus çiçeği gibidir. Bodhisattvaların kalplerinin ucu yukarıda birleşir. Canlıların kalp uçları dipte ve tepede buluşur. Kalbin bu düğümü de çözülerek kalbin uçları yukarıda bir araya geldiğinde buna lotus ağzının açılması denir” (Tokyürek, 2022, s. 202).

Aşağıda yer alan Eski Uygurca örnekte meditasyon sırasında yapılması ya da hayal edilmesi gereken şeylerin tarif edildiği görülmektedir. Yapılan yönlendirmelerde lotus çiçeğinin metaforlu şekilde kullanıldığı görülmektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere *cakra*, varlıkta bulunan lotus ya da tekerlek şeklinde sembolize edilen ruhsal ve psişik bir merkezdir. Merkez uyandığında nilüfer açılır ve döner (Cooper, 1987, s. 80). Skt. *cakra* “tekerlek, mevsimsel döngü, beden ya da yıl döngüsü, bedende bulunan altı nokta” (Monier-Williams, 1986, s. 380c) olarak ifade edilmekle beraber Eski Uygurcada *çakir* “cakra”, *tamir tilgen* “damar tekerleği, cakra” olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bedeni oluşturan esas üç damar (Skt. *lalanā, rasanā, avadhūtī*) bulunmakla beraber bu üç ana damar farklı taç yapraklarına sahip lotus biçimindeki cakraları temsil etmektedir (Tokyürek, 2018b, s. 32; 2022, s. 184). Her bir *cakrayı* temsil eden çeşitli yaprak sayılarına sahip nilüferler Budist kültürde dört, sekiz, on altı, yirmi dört, otuz iki, altmış dört, yüz veya bin taç yapraklı olarak belirtilmektedir. Bu yaprak sayılarına bakıldığında sembolik olarak sübtıl bedeninin *cakralarına* ve sanatsal bir yaratım olan *mañdalanın* sayısal bileşenlerine karşılık geldiği görülmektedir. Aşağıdaki örneklerde çeşitli renk ve

yaprak sayılarına sahip lotusa karşılık gelen cakralar bulunmakta ve bunlar arasındaki ilişki örnekler üzerinde görülmektedir.³

anta basa kentünün boguzda tört yapırgaklıg bir lénhua sakınıp (Zieme & Kara, 1978, 1195-1196) “Daha sonra kendinin boğazında dört yapraklı bir lotus düşünerek.”

üçünç tül dyan erser öndün kök kalıkta bahşın alku burhanlarıg bodistavlarıg yarlıkamışın sakınıp kentü öz arslan yatanışın yatıp anta basa kentünün boguzta tört yapırgaklıg bir lénhua sakınıp ol lénhuanıg oturasında yürüh önlüg bir evin tıgléni közüñüteki körkdeş teg sakınıp udıgu ol munı teg tüşütlenip tülni tanıp umasar boguztaki lénhuanıg oturasında yürüh önlüg oom ujik öndün yapırgakında kök önlüg a ujik küntin yapırgakında sarıg önlüg nu ujik kitin yapırgakında kızıl önlüg ta ujik tagtın yapırgakında yaşıl önlüg ra ujik sakınıp sav sakınç kılmatın udıgu ol (Zieme & Kara, 1978, 1190-1208) “Üçüncü rüya meditasyonunun ise ilk aşaması ise gökyüzünde öğretmenin/gurunun bütün Buddhaların ve Bodhisatvaların söylediğini düşünerek kendisi aslan gibi yatıp sonra kendinin boğazında dört yapraklı bir lotusun (olduğunu) düşünüp o lotusun ortasında beyaz renkli bir tohum damlasını aynadaki yansıma gibi düşünerek uyumalısın. Bu şekilde gördüğü rüyayı/yaptığı meditasyonu fark edemese boğazındaki lotusun ortasında beyaz renkli om hecesi, sağ/doğu yaprağında mavi renkli āh hecesi, güney yaprağında sarı renkli nū hecesi, batı/arka yaprağında kırmızı renkli tā hecesi, kuzey yaprağında yeşil renkli rā hecesi olduğunu düşünüp (hiçbir) söz (söylemeden) ve (hiçbir şey) düşünmeden uyumalısın.”

Yukarıdaki altı meditasyon içerisinde yer alan *tül dyan* “rüya meditasyonu” ile ilgili Eski Uygurca örnekte bir beden yaratımı söz konusudur. Bahsedilen beden “yanılsamalı beden” olarak ifade edilmektedir. Kişinin hayali bir beden yaratması ancak beden, konuşma ve zihin arınması temelinde gerçekleşmektedir. Metinde bu hayali bedenin iki seviyesinden bahsedildiği görülmektedir. İlki kaba kavramsal zihni kesip atmanın bir yolu olarak kişinin aynada yansıyan görüntüsünü gözlemlene pratiği ile arındırılmamış hayali beden diğeri ise kişinin kendi bedenini mañđala tanrısının gibi tasavvur etmesiyle kendi bedeninin yanılsamalı doğası üzerine yapmış olduğu meditasyon pratiği ile arındırılmış hayali bedendir. Metinde yaratım uygulaması dört yapraklı lotus ile boğaz cakrasında gerçekleşmekte ve burada yaratılan beden *Sambhogakāyaya* denk düşmektedir (Eliade, 2017, s. 219; Tokyürek, 2018b, s. 33; 2022, s. 28). Bu cakranın simgesi on altı taç yaprağı bulunan lotustur.⁴ Kırmızı kül rengindeki bu çiçeğin merkezinde uzay/eter simgesi mavi alan ve bunun ortasında da bir fil bulunan çember yer almaktadır (Tokyürek, 2022, s. 203).

³ Bedende bulunan cakraların lotusla olan ilişkisi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Tokyürek, *Eski Uygur Türkçesinde Tanrısal İnsan Anatomisi ve Fizyolojisi*, 171-274.

⁴ İncelenen Tantirik metinlerde cakra merkezleri genel olarak dört yaprak ve merkez noktasından oluşan lotus çiçeği üzerinden verilmektedir. Buradaki yapraklar ve merkez beş Dhyāni Buddha’ya atfedilmiştir.

Aşağıda yer alan örnekte Viśuddha cakrayı ifade eden dört yapraklı lotusun merkezinde beyaz om̄, sağ yaprağından devam ederek sırasıyla mavi āh, sarı nū, kırmızı tā, yeşil rā tohum hecelerinin bulunduğu belirtilmektedir. Boğazda yer alan dört yapraklı lotusun merkezinde om̄ hecesiyle ilişkili Vairocana Buddha bulunmaktadır. İlk hece hariç diğer heceler āh-nū-tā-rā birlikte ele alındığında, Sanskritçe *Anuttara* kelimesini oluşturduğu görülmektedir. Bu kelime “en yüksek durum” veya “üzerinde hiçbir şey olmayan” anlamına gelmektedir. Buradaki uygulama ile rüya hâlinde ulaşılabilecek en yüksek zihin durumuna ulaşmanın bir yolunu ifade etmektedir (Evans-Wentz, 1978, s. 228/dipnot 1; Tokyürek, 2018b, s. 37). Örnekte belirtilen lotus yapraklarına yerleştirilmiş çeşitli renkteki tohum heceleri beş Dhyāni Buddha’yı ifade etmektedir. Hangi lotus yaprağına yoğunlaşılacak istenirse o yaprağına ait tanrısal varlığın yaratılacağı söylenmektedir. Beyaz om̄→ Vairocana Buddha’yı, mavi āh→ Akṣobhya Buddha’yı, sarı nū→ Ratnasambhava Buddha’yı, kırmızı tā→ Amitābha Buddha’yı, yeşil rā→ Amoghasiddhi Buddha’yı simgelemektedir.

vayroçanda burhanniḡ uluṣın köreyin tēser köñülüg oom üjikte kılıp udıgu ol burhan uluṣın köreyin tēser köñülüg a üjikte kılıp udıgu ol ratnasambhava burhanniḡ uluṣın köreyin tēser köñülüg nu üjikte kılıp udıgu ol abita burhanniḡ uluṣın köreyin tēser köñülüg ta üjikte kılıp udıgu ol amogasidi burhanniḡ uluṣın köreyin tēser köñülüg ra üjikte kılıp udıgu ol muni teg kılıp bıṣıg bıṣıgut boslar siziksiz körür tül dyan tükedi (Zieme & Kara, 1978, 1210-1222) “Eğer kişi Vairocana Buddha’nın diyarını görmek isterse, zihnini om̄ hecesine yönlendirmeli ve uykuya dalmalıdır. Eğer Akṣobhya Buddha’nın âlemini görmek isterse, zihnini āh hecesine yönlendirmeli ve uykuya dalmalıdır. Eğer Ratnasambhava Buddha’nın âlemini görmek isterse, zihnini nū hecesine yönlendirmeli ve uykuya dalmalıdır. Kişi Amitābha Buddha’nın âlemini görmek isterse, zihnini tā hecesine yönlendirmeli ve uykuya dalmalıdır. Kişi Amoghasiddhi Buddha’nın âlemini görmek istediğinde, zihnini rā hecesine yönlendirmeli ve uykuya dalmalıdır. Kişi bu şekilde hareket ettiğinde ve tamamen olgunlaştığında, şüphesiz görür. Rüyanın dhyānası tamamlandı.”

Aşağıda yer alan örnek bir önceki örnekle benzerlik göstermektedir. Dört yapraklı lotus bu örnekte kalp yani dharma/anāhata cakrasında bulunmakta ve beş Dhyāni Buddhanın merkez tanrısı olarak da hūm hecesiyle ilişkili olan Heruka yer almaktadır (Tokyürek, 2018b, s. 32). Diğer örnekte de olduğu gibi burada da renkler ve hecelerin durumunda benzerlik bulunmaktadır. Bağlama veya kullanıma uygun olarak çeşitli anlamlar yüklenen *hūm* burada “gerçek durumu, düşünce süreci tarafından değiştirilmemiş ilksel durumundaki zihni, yoginin arzuladığı durumu” akla getirmektedir (Evans-Wentz, 1978, s. 228/dipnot 1).

törtünç yaruk dyan erser öz yürekte tört yapırgaklıg lēnhua sakıngu ol ol lēnhua oturasında bir kök öñlüg huḡ ujik sakınp öñdün yapırgakında a ujik küntin nı ujik kēdin d ujik tagdın r ujik bo tört ujiklerniḡ öñlerin öñdünki teg ok sakınp alku tınlıg tınsız edlerig köñültin belgülig bolmuş erür tēp sakıngu ol (Zieme & Kara, 1978, 1223-1232) “Dördüncü ışık meditasyon aşaması

işe kendi yüreğinde dört yapraklı lotusun (olduğunu) düşünmelisin. O lotus ortasında bir mavi renkli hūm hecesini, sağ/doğu yaprağında āh hecesini, güney tarafında nū hecesini, batıda tā hecesini, kuzeyde rā hecesini ve bu dört hecenin renklerini önceki gibi olduğunu düşünerek canlı cansız tüm bedenleri zihinde belirmiş olarak düşünmelisin.”

anta basa üç evin buğday oronınça altın yer oronta erdinilig ordo karşı dört bulunlug tamir anta basa yana ok üç evin buğday oronınça altın oronta üç uuçlug lēnhua tamir erür rasanalalana munuñ ikin arasında tükeyür (Zieme & Kara, 1978, 385-390) “Ondan sonra üç buğday tanesi bölgesi gibi olan aşağı bölgede mücevherler sarayının dört köşeli damarı vardır. Sonra yine üç tane buğday tanesinin olduğu bölgeye benzeyen aşağı bölgede, üç uçlu lotus damarı vardır. Rasanā ve Lalanā bu ikisi arasında son bulur.” (Tokyürek, 2022, s. 207).

Yukarıda yer alan örnekte *üç uuçlug lēnhua* “üç uçlu lotus” ile kök cakra/mülādharma şekli betimlenmiştir. Kök cakra dört yapraklı kırmızı renkli bir lotustan meydana gelmekte ve ortasında da toprak elementinin ifadesi olarak sarı kare şekli bulunmaktadır. Merkezdeki kare şeklin ortasında da yoni simgesi olan üçgen vardır. Üçgen içerisine de kendi başına var olan limga yerleştirilmiştir. Burada cañdalīnī/kuñdalīnī ikamet etmektedir. Yine aşağıda yer alan örnekte mañdala inşası esnasında lotus ile cakranın ilişkilendirilmiş olduğu görülmektedir. Buradaki kalbin sekiz yapraklı lotus şeklinde düşünülmesi kalp cakrasını yani *dharmakāyayı* akla getirmektedir. Dört ana yöne dört ara yönün eklenmesiyle sekiz yön oluşmaktadır. Kalpte bulunan bu sekiz yönden dördü dört elementi, diğer dördü ise dört duyuyu ifade ettiği yukarıda belirtilmişti. Buradaki sekiz yönün dört ana yönünü koruyucu Buddhalar, dört ara yönünü koruyucu Bodhisattvalar/tarıncılar oluşturmaktadır. Bu ara yönde bulunan koruyucular varlıkları ızdıraplardan kurtarmaya kendilerini adanmış olan Bodhisattvalardır. Buradaki kalp lotusunun yapraklarına Buddha ve Bodhisattvaların yerleştirilmiş olması mañdalada uygulanan geçişin önemli bir sembolüdür (Tokyürek, 2022, s. 202; 2018b, s. 167).

anta basa darnilig mantalig bışrunmak erser öznüñ yürekin sekiz yalpırgaklıg lēnhua sakınıp özeninte kızıl öñlüg hiri ujik sakıngu ol (Kara & Zieme, 1976, B51-54) “Sonra dhārañīli mañdalayı gerçekleştirmek ise benliğin kalbini sekiz yapraklı lotus olarak düşünerek ortasında kızıl renkli hrīh hecesini düşünmelisin.”

Yukarıda da belirtildiği üzere lotus çiçeğinin yaprakları çeşitli anlamları ifade etmektedir ve bu yapraklar bedendeki cakra noktalarıyla ilişkilidir. Bunlardan biri de bin yapraklı lotus çiçeğidir. Tantra külliyatında mahāsukhacakra olarak bilinmekte ve Eski Uygurca karşılığı ise *ulug meñilig tigen* “büyük mutluluk cakrası”dır (Tokyürek, 2022, s. 204). Ayrıca Skt. *Sahasra* “bin” anlamında olup *Sahasrāra cakra* da “bin taç yapraklı cakra” olarak adlandırılır. Ruhsal farkındalığın merkezi ve saf bilincin kaynağı olduğuna inanılan bu yedinci *cakra*, bazı kaynaklarda “binyapraklı lotus” olarak da anılmaktadır. Binyapraklı lotus, ruhsal aydınlatmayı ifade eder ve merkezinde dolunay içinde üçgen şekli bulunur. Böylelikle taç yaprağının her açılışı, aydınlanma yolunda bilincin kademeli olarak ortaya çıkmasını temsil eder. Bu nedenle onun çiçek açması bize aydınlanmayı

gösterir. Ayrıca *cakranın* bedende bulunan noktasına bakıldığında da farklı bir yerde konumlandığı, düzlem içerisinde yer almadığı, diğer merkez noktalara nazaran aşkınlığı temsil ettiği görülmektedir. Bu sebeple de genel olarak altı *cakradan* söz edilmektedir (Eliade, 2017, s. 217). Aşağıda yer alan örneklerde bu *cakranın* bedendeki konumu da belirtilmektedir. Bu taç *cakrasının* merkezinde üçgen şekli bulunmaktadır. Bu üçgen şekli Şiva ve Şakti'nin birliğini sembolize etmektedir. İçsel ısı dışı Kuṇḍalinī harekete geçirilerek diğer *cakralardan* geçip baştaki mahāsukha *cakraya* ulaştırılmaktadır. Sıvı/bindu damlası eril Şiva ile birleştiğinde uygulamayı yapan kişi boşluk ve mutluluk birliğini deneyimler yani yüce mutluluğu kazanmış olur (Eliade, 2017, s. 219).

töpüdeki ulug meñilig etöz erür (Zieme & Kara, 1978, 498-499) “Baştaki büyük mutluluk *cakrasıdır*.”

taştın sınar törtügülig yança kılsar ulug meñilig meñi tilgen erür (Zieme & Kara, 1978, 414-416) “Kişi dış yaratma yöntemine göre (onları) ortaya çıkarırsa, büyük bir neşe ile sevinç çarkı oluşur.” (Tokyürek, 2022, s. 205).

3. Aydınlanma, Yeniden Doğum/Yaratım, Maṇḍala, Lotus Tahtı

Lotus çiçeğinin ilişkilendirildiği nesnelere biri de kaide, tahttır. Kaide ya da taht konum olarak yüksekte yer alması bakımından üstünlüğü, yüceliği sembolize etmektedir (Cirlot, 2001, s. 341). Sembolik değere sahip olan taht, aynı zamanda başka sembolik değere sahip bir nesne ile ilişkilendirilerek farklı bir anlamı ifade etmektedir. Böylelikle her iki nesnenin değeri tek bir nesnede birleşmiş olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında da lotus tahtının ruhsal mükemmelliğin zirvesini, evrendeki kusursuz uyumu sembolize ettiği görülmektedir. Lotus çiçeğinin yaprakları, çiçekleri ve meyveleri daire şeklini oluşturmasından dolayı mükemmel orantıya sahiptir ve bu da bu çiçeğin aydınlanmaya ulaşmadaki önemini açıkça ifade etmektedir. Bu sebeple aydınlanma ile ilgili olan her şeyde lotus çiçeğinden bir parçaya rastlanması doğaldır. Buddha'nın tam açılmış bir lotus tahtında oturması ya da ayakları altında lotus kaidesinin bulunması onun ilahi statüsünü belirlemektedir. Doğuştan kusursuz olan Buddha'nın bedeni, konuşması ve zihni kirlilikten ve bütün engellerden arınmıştır, tamamen saftır. Ayrıca evrensel anlamda zemini temsil eden lotus sadece tanrısal varlıklarla değil aynı zamanda kutsal kabul edilen dinî sembol ve araçlarla da ilişkilidir (Cooper, 1987, s. 269; Ward, 1952, s. 139; Beer, 2015, s. 33).

vaçira erklig kızlek eligi açılmış ak lēnhuaka okşatı közlig açılmış padumlug olurur orunlug (Kara-Zieme, 1977, B4-6) “Vajra gücüne sahip gizem hükümdarı, gözleri açılmış beyaz lotusa benzer, açılmış lotus koltuğunda oturur”

Yukarıda yer alan örnek tanıklığında Buddha tasvirleri incelendiğinde, Buddha'nın aydınlanma esnasında genellikle açmış bir nilüfer çiçeğinin üzerine oturmuş şekilde tasvir edildiği görülmektedir ve Budizm'de nilüfer, en yüksek manevi boyutun sembolüdür. Asya'da bulunan sanat eserlerine bakıldığında da meditasyon yapan Buddhalar ve Bodhisattvalar sıklıkla nilüfer çiçekleri üzerinde oturur şekildedir. Ruhsal açılım sırasında konumlarına ve karşılıklı ilişkilerine göre çeşitli Buddha ve Bodhisattvaların nitelikleri, görüntüleri ve mantraları lotus çiçeklerinin merkezinde ve yapraklarında oturmalarıyla

sembolize edilmiştir (Govinda, 1960, s. 89). Ayrıca bu örnekte tekrardan Buddha'nın gözleri ile lotus çiçeği arasında sembolik bir bağ kurulduğu da gözlemlenmiştir. Aşağıda geçen örnekte *tölteglig oron* ifadesi ile lotus kaidesi kastedilerek tanrisal varlığın kutsiyeti, bulunduğu konum aracılığıyla bildirilmiştir.

ötrü atı kötrülmüş tölteglig oronta oluru yarlıkap uşnir körmek atlıg dyanıg öritü yarlıkadı (Kılıç Cengiz, 2021, 11-12) “Sonra adı yüceltilmiş, yastıklarla donatılmış yere oturup uşnışa gösterisi adlı meditasyonun ortaya çıkarmasını buyurdu.” (Kılıç Cengiz, 2021, s. 163).

Bir diğer örnekte yine mañdala ritüeli ile ilgili ifadeler bulunmaktadır ve bu ritüelde tören yerinden bir çocuğun bulunduğu, onun taht üzerine oturtulup tanrı ya da tanrıça olarak hayal edilip bir tanrı/tanrıça yaratmak amaçlanmaktadır. Bir çiçekten yükselen bir çocuk ya bir tanrının doğuşunu ya da günün, şafağın, yeni hayatın doğuşunu tasvir etmektedir (Cooper, 1987, s. 181). Burada çocuğun saflığı, temizliği simgelemesinden kaynaklı olarak tanrisal öze daha yakın olduğu yorumu da yapılabilmektedir.

ol lénhua oron üze teñridem kız azu teñri oğlanı teg körkle oğlan olormışın sakınmış kergek (Uzunkaya, 2020, 126-128) “O lotus mevki üzerinde ilâhî kız/tanrıça yahut tanrı oğlu/tanrı gibi güzel bir çocuğun oturduğunu düşünmeli.” (Uzunkaya, 2020, s. 135).

Aşağıda yer alan Amitābha Buddha kültürünü yansıtan örnek yine bir doğuş, yaratım ile ilgili bir örnektir. Burada kişinin lotus üzerinde oturan Amitābha Buddha ile özdeşleşerek tanrisal varlıkla bir olma ve bu sayede saf topraklarda gerçekleşecek olan yeniden doğum döngüsü anlatılmaktadır.

altunlug lénhua çeçekte olorup abita burhanıg éyin yéderip sukavati tégme artokrak meñilig yértinçüde barıp tugar men sakinguluk ol (Karaayak, 2021, 1437-1440) Altın renkli nilüfer çiçeğinde oturup Amitābha Buddha'yı takip ederek Sukhāvātī denen daha çok huzurlu dünyaya ulaşıp orada doğarım diye düşünecektir.” (Karaayak, 2021, s. 336).

Aşağıda yer alan Altun Yaruk metninde geçen *lénhualıg örgün* ifadesi Budist tanrı/tanrıça ikonografilerinde sıklıkla karşılaşılan oturma kaidesini karşılamaktadır. Bu kaide tanrisal varlığın daha yüksek mertebede olduğunu belirtmekle beraber örnekte kullanılan lotusun yine bir yaratım olgusuyla da ilişkili olduğunu göstermektedir.

erdinilig lénhualıg örgünler üze olurup (Kaya, 2021, 10132-10133)
“Hazineli lotuslu tahtların üstüne oturup” (Uçar, 2009, s. 282)

Yine Altun Yaruk metninde geçen örneğe bakıldığında kalp merkezinde yaratılması gereken lotuslarla bezeli güneş tahtından bahsedildiği görülmektedir. Buradaki taht insandaki ruhsal açılımı ve böylelikle de insanüstü olan saf kökenine atıfta bulunmaktadır. Aynı zamanda lotusun yaratılış ile ilişkisi bu örnek üzerinden de anlaşılmaktadır.

anta basa öz etöz surt surt ol Vacirapani sakingil kök öñlüg bir başlıg éki koollug oñ éliginte ... tutar .. sol éliginte çañ tutar sakınıp yürek içinte lénhua kün tilgeniniñ oturasında kök öñlüg huñ üjik sakınıp (Kaya, 2021, 609-

615) “Daha sonra kendi bedenini sürekli₂ Vajrapani olarak hayal etmelisin. Mavi renkli bir başlı, iki kollu, sağ elinde ... sol elinde çan tutar vaziyette düşünerek kalbin merkezindeki lotuslu güneş tekerleğinin ortasında mavi renkli hüm hecesini hayal ederek”

Yaratılış ile ilgili benzer durum aşağıdaki Eski Uygurca Tanrik metin örneğinde de görülmektedir. Tantra ikonografilerinde tanrı/tanrıçaların üzerine oturduğu güneş ya da ay diski, tanrı/tanrıçaların “bilgelik” veya “yöntem” niteliğini temsil etmektedir. Güneş diski bilgeliğin yastığı olarak görülmekle birlikte genellikle yarı öfkeli tanrılar için tahsis edilir ve bu tanrısal varlıklar aşağı bakan taç yapraklarıyla tamamen açılmış lotus içerisinde tasvir edilir. Ay diski ise yöntem yastığı olarak kabul edilmekle birlikte genellikle barışçıl tanrılara tahsis edilir. Bu tanrı/tanrıçalar yukarı bakan taç yapraklarıyla yarı açılmış lotus üzerinde görünür (Beer, 2015, s. 127).

büdiyür osuglugın lénhua kün ay tilgenilig orun üzesinte yarlıkar sakıngu ol öñi yme ulalu kelmiş bahşılarnı alku burhanlarnı bodistvalarnı padmasanbaua bahşınıñ üstün yınakınta kök kalıgta lénhua kün ay tilgenilig orun üzesinte tıkmış teg tolu yarlıkar sakıngu ol (Kara & Zieme, 1976, B13-24) “Lotus, güneş ve ay tekerlekli taht üzerinde dans eder gibi olduğunu düşünmelisin. Ardı sıra gelmiş öğretmenlerinden başka bütün Buddhaları, Bodhisattvaları Padmasambhava öğretmenin üst tarafındaki gökyüzünde lotus, güneş ve ay tekerlekli taht üzerinde tamamen nüfuz etmiş olduğunu düşünmelisin.”

Aşağıdaki örnekte güneş disk kaidesiyle “bilgelik” niteliği ön plana çıkarılmıştır. Güneş parlaklığı simgelemesinden dolayı bu örnekte de zihnin tam parlaklığını sembolize etmiş ve böylece kişi cehaletin, egonun karanlığından kurtulmuştur. Aynı zamanda lotusla süslü güneş tahtı yeniden doğuşun, tanrıyla bir olmanın, saflığa ulaşmanın bir simgesi olarak da düşünülmelidir.

öz pınsunı sakınıp ömek sakınmak erser, lénhualıg kün tilgen oron üze, bir kşanta öz pınsun bolmışın sakıngu ol (Zieme & Kara, 1978, 145-148) “Kendi tanrılığını düşünüp hayal etmek₂ ise; lotus ile (süslenmiş) güneş çemberi tahtı üzerinde bir anda kendinin tanrı olduğunu düşünecektir.” (Aris, 2018, s. 45).

Aşağıdaki Eski Uygurca ilk örnek, aydınlığa ulaşmış ve her yeri aydınlatan bir Buddha ışığını göstermekle birlikte bu Buddha'nın da lotus tahtı üzerinde oturduğunu göstermektedir. Burada ikonografik bir görüntü canlandırılmaktadır. Lotusun yaratım ile ilişkisinden dolayı aydınlığa ulaşmış bir Buddha lotus tahtı üzerinde sembolize edilmektedir.

etöz üze yaruk üntürmiş kergek miñ miñ tümen tümen yol yaruk ol yaruk içinte lénhua örgünler sakınmış kergek ol lénhua örgün içinte miñ miñ tümen tümen huaşen burhanlar etözün belgürtmişin sakınmış kergek (Uzunkaya, 2020, 29-34) “Beden ile ışık ortaya çıkartılmalı. Binlerce, on binlerce ışık. O ışık içinde lotus tahtlar düşünmeli. O lotus taht içinde binlerce, on binlerce

tecelli (Skt. *nirmanakāya*) Buddha bedenini ortaya çıkardığını düşünmeli.” (Uzunkaya, 2020, s. 133).

Aşağıda “Saf Ülke” anlayışına uygun şekilde Amitābha Buddha kültürünün parçasını oluşturan örnek yer almaktadır. Eski Uygurca Abitaki şeklinde geçen Amitābha Buddha’nın ve bazı Bodhisattvaların lotus çiçeği ile kurulmuş olan ilişkileri görülmektedir. Örnek metinde saf olan tanrısal varlıklar lotus üzerinde oturur şekilde tasvir edilerek onların temiz, saf, aydınlanmaya ulaşmış oldukları belirtilmektedir. Aynı zamanda üzerinde buldukları lotus yaratım olgusunu da ifade etmektedir.

şopag altun öhlüg lakşanlar nayraglar üze étılmış yaratılmış tokılıg kökrkle etözlüg erdinilig lénhua üzesinte oluru turur sakıngu ol (Karaayak, 2021, 1498-1501) “Saf altın renkli işaretler ve alametler ile süslenmiş donatılmış görkemli ve güzel vücutlu, mücevherle süslenmiş nilüfer çiçeği üzerinde oturur diye düşünenecektir.” (Karaayak, 2021, s. 340).

sukavati uluştaki arıg süzök lénhuata törümiş alku kamağ bodisatavlar mahasatavlar tözünler idoklar kutlarıña küsüşümüz ol (Karaayak, 2021, 247-249) Sukhāvātī yerindeki temiz ve berrak nilüfer çiçeğinden türemiş bütün Bodhisattvaların, Mahāsattvaların, soyluların ve asillerin kutsallığına dileğimizdir.” (Karaayak, 2021, s. 243).

Aşağıdaki Tantrik örnek metninde yine benzer durum söz konusudur. Mañdala yaratımında uygun yere gelen tanrısal varlıkların yerleştirilmesinin tasviri yapılmaktadır. Lotus tahtı burada aynı zamanda kutsallık ve saygı duyma gibi kavramlara da dikkat çekmektedir.

büdiyür osuglugın lénhua kün ay tilgenilig orun üzesinte yarlıkar sakıngu ol öñi yma ulalu kelmiş bahşılarnı alku burhanlarnı bodisatavlarnı padma sanbaua bahşınıñ üstün yınakınta kök kalıgta lénhua kün ay tilgenilig orun üzesinte tıkmış teg tolu yarlıkar sakıngu ol (Kara & Zieme, 1976, B13-24) “Dans eder gibi güneş ve ay çarkı ile lotus tahtı üzerinde oturduğunu düşünmelisin. Birbirini izleyen çeşitli öğretmenlerin, tüm Buddhaların ve Bodhisattvaların, gökyüzündeki öğretmen Padmasambhava’nın üzerinde, güneş ve ay çarkıyla dolu lotus tahtında, olduğunu hayal etmelisin.”

Yine aşağıdaki örnekte yer alan dört köşe ve dört yön ana ve ara yönleri ifade etmekle birlikte mañdala diyagramının oluşumunu ve buralarda yer alan Buddha ve Bodhisattvaları ya da tanrı ve tanrıçaları ifade etmektedir. Bu dört ana ve ara yönlerin Buddhalarının birer lotus taht üzerinde konumlandıkları düşünülür. Böylece bu Buddhaların evreni/dünyayı temsil ettikleri ve bu yönleri aydınlattıkları ifade edilir.

tört yınak dört buluş sekiz yınak bolur buluş sayu sekiz sim küzedgüçi teñrilerig lénhua örgün üze olormuşın sakınıp öz öz biligleri tuta ört yalınıg küzedgü turmuşın sakınımış kergek (Uzunkaya, 2020, 62-66) “Dört taraf ve dört köşe sekiz taraf olur. Her bir köşede sekiz sınır koruyucu Tanrıların lotus taht üzerinde oturduğunu düşünerek kendi sembollerini tutup her birinin aevli gözetici sıfatını taşıdığını düşünmeli.” (Uzunkaya, 2020, s. 134).

Bir başka Eski Uygurca örnekte de yine bir maḅdala diyagramı çizilmektedir. Buna göre altmış iki tanrı, beş dhyāni Buddha, sekiz yöndeki Bodhisattvalar ve diğerkleri lotus tahtı üzerine oturur şekilde resmedilmektedir. Böylece aydınlanma ritüellerinden biri olan maḅdala töreni ile inananları tarafından hayal edilip aydınlığa ulaşmak amaçlanmaktadır. Burada kutsal bölgelere çağrılan tanrısal varlıklar aslında yaratım olgusu, evren-kozmos-insan bedeni arasındaki bağılantıyı da belirtmektedir (Tokyürek, 2018a, s. 174).

ulalu kelmiş bahşular altmış iki pınsunlar beş kértütin kelmiş burhanlar başlap ontın sıjarkı burhanlar takinilar sekiz ulug bodisatavlar on ulug vaçrapanlar mahakala başlap nayvasikilar sekiz ulug şığavantakılar barça kelip ol lēnhulıg orunlarda olurmuşların sakınıp közüñü mandal ötünüp yükünç yünküñül (Zieme & Kara, 1978, 1328-1335) “Birbirini izleyen öğretmenler, altmış iki tanrılar, beş gerçeklikten gelmiş (olan) Buddhanlardan başlayarak on yöndeki Buddhalar, Dākiniler, sekiz büyük Bodhisattva, on büyük Vajrapāni (ve) Mahākāla’dan başlayarak Naivāsikalar, mezarlıkta kalan sekiz büyüklerin hepsi gelerek o lotusla süslenmiş tahtlarda oturduğunu düşünerek, ayna maḅdalasını sunarak (önlerinde) saygıyla eğil.”

4. Doğurganlık, Dişilik, Yaratım Olgusu Olarak Lotus

Daha öncesinde bahsi geçtiği üzere özellikle Hint ve Budist geleneğinde pek çok tanrının lotustan doğduğuna dair inançlar bulunmaktadır. Hint efsanelerinde lotusun bir hayat ağacı görevi gördüğü belirtilmişti. Hint inanişında tanrıların yanında tanrıçaların var olduğu görülmektedir. Bunlar genellikle tanrıların eşleri, dişil enerjileri (Skt. *śakti*) olarak karşımıza çıkar ve değişik-çeşitli şekillere sahiptirler (Kaya, 2001, s. 26). Lotus aslen evrenin annesi olan tanrıça Padmā’nın aracı; zaman içerisinde daha sonra yaratıcı yönün sembolü; sonrasında da tanrıların dişil enerjisi (*śakti*) olmuştur. Hint felsefesinde özellikle *Vedalar*da “su” önemli bir konumdadır. Bu metinlerde varoluş sularına, suların yaratılışına vs. göndermelerin ve lotus çiçeği ile ilişkisinin olduğu bilinmektedir. Lotus, su ile ilişkilendirilmekte ve dünyanın bu lotusun bir yaprağı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu lotus yaprağının yani yeryüzünün Agni’nin rahmi olduğuna dair düşünceler bulunmaktadır. Bu sebeple su, Hint düşüncesine göre doğurgan bir yönü olan dişil olarak kabul görmektedir. Su ile ilişkisi bulunan kozmik yapıdaki lotus da onun üretici organını sembolize etmektedir (Ward, 1952, s. 137).

ol kayu kayu ajunlarta tugsar anta anta yme lēnhuanıñ özenintin ök bugün keligin tugmakı bolur (İsi, 2021, 243-246) “Hangi varlık âleminde doğarsa doğsun yine de lotus çiçeğinin özünden büyü₂ ile dönüşerek doğar.”

Yukarıda yer alan örneğe bakıldığında metin içinde geçen *dhāranīn*in etkisi ile kötü doğumlardan kurtularak saf şekilde doğumun gerçekleşeceği anlatılmak istenir. Lotus çiçeği burada saflığın sembolü olarak karşımıza çıkar. Aynı zamanda lotus çiçeği ve doğum olayının birlikte bahsedilmesi çiçeğin vajina, üreme ile ilişkilendirildiğini göstermektedir. Benzer şekilde lotus çiçeğinden doğum aşağıda yer alan örnek metinde de görülmektedir. Burada lotusla yeniden saf şekilde saf ülkede doğumun gerçekleşecek olması anlatılmaktadır.

ölgeysök üdte öglüg köñüllüg bolup sukavati tégme artokrak meñilig yértüçüde arıg süzök el uluşta küsemiş lénhua çeçek içinte otgurak adırtlıg tuggalı bolurlar (Karaayak, 2021, 493-497) Ölüm zamanında akıllı ve düşünceli olup Sukhāvātī denen daha çok huzurlu dünyada, temiz ve berrak olan ülkede olmayı arzulayan nilüfer çiçeği içinde kesin olarak doğacaklardır.” (Karaayak, 2021, s. 265).

Aşağıdaki örnekte yine bir yaratım söz konusudur. Ritüeli gerçekleştiren uygulayıcı mañdala yapısının merkezinde yer alan Heruka'nın tohum hecesi *hūm*dan ışıklar yükseldiğini hayal etmektedir. Buradaki ışık deneyimi varoluşsal açıdan bir değişimin göstergesidir. Aslında birey varoluşsal anlamda bir değişim gerçekleştirmektedir (Eliade, 2020, s. 21). Bu sebeple lotus çiçeği kadın üreme organı olan vajina ile eş anlama gelecek şekilde kullanılmış ve böylelikle lotus üreme özünün sembolü olarak görülmüştür. Aynı zamanda vajranın erkek üreme organını temsil ettiği görülmekte ve böylelikle iki kutbun birleşiminden meydana gelen cinsel birlik bilginin tekliğini, mutluluğu sembolize etmektedir.

kirukanıñ yürekindeki huñ ujiktin darnılıg yaruklar ünüp vaçir yolındın barıp haymunuñ padmasıña kirip ağızındın ünüp üzüksüz monı teg tegzinip bo yaruklarka bodisatavlarka tapıg udug kılıp yanıp kelip bo darnılıg yaruklarka sıñdı sakıngu ol (Zieme & Kara, 1978, 139-61-1369) “Heruka'nın yüreğindeki hūm hecesinden dhāraṇī ışıkları belirip vajra yolundan Vārāhi'nin lotusuna girerek ağızından çıktığını ve sürekli bunun gibi hareket ettiğini hayal etmelisin. Bu ışıklara, Bodhisattvalara ibadet edip dönüp gelerek bu dhāraṇī ışıklarına battığını düşünmelisin.”

Aşağıdaki örneğe bakıldığında yine bir yaratma ve lotus çiçeği arasındaki bağ görülmektedir. Binyapraklı lotus güneştir, semanın kubbesidir ve aynı zamanda insanda kafatasını simgelemektedir (Cooper, 1987, s. 269). Tanrısal varlığın yaratılması esnasında gerçekleşen uygulamada beş hece ve beş ışığın merkezinde bir lotusun yaratılması ile Buddha Lochana'nın bu lotus üzerine doğması, uygulayıcı kişiyle bir oluşu yani tanrısal bedene ulaşma durumu bulunmaktadır. Burada beden, mikrokozmos ve panteon⁵ dönüşmektedir. Bedendeki bölgeler ve organlar kendine ait olan koruyucu tanrılarına ve mistik harflerine sahiptir. Yapılan eylemlerle uygulayıcı kendi bedenini kozmosla özleştirerek evrenin yaratılış ve yıkılışını kendi bedeni üzerinden keşfetmiş olur (Eliade, 2017, s. 220). Lotustan meydana gelen doğum ilahi bir doğumun sembolüdür.

saç kızıg tüpiñe tegi kök kalık ulug tétir ha ujek urmuş kergek, kök kalık osuglug bolmışın sakınmış kergek bo beş ulug yaruk yaşuk bolu sakınmışta kén ol yaruk içinte bir miñ yapırgaklag lénhua sakınmış kergek uluğı kiçigi köñülçe ol lénhua ortosınta kı ujek urmuş kergek ol ujek tegsilip kün teñri tilgeni teg arıg süzök altun öñlüg altun yaltrıklıg luşanta burhan etözün bütmişin sakınmış kergek (Uzunkaya, 2020, 14-24) “Saç ucundan köküne kadar gökyüzü yücedir denir. Oraya hā hecesini yerleştirmeli. Gökyüzü gibi olduğunu düşünmeli. Bu beş yüce parlaklığın oluştuğunu düşündükten sonra,

⁵ Bir halkın, ulusun inandığı bütün tanrılar (TDK, ‘panteon’).

o ışık içinde binyapraklı bir lotus düşünmeli. Lotus arzu edildiği kadar büyük veya küçük olabilir. Lotusun ortasına kı hecesini yerleştirmeli. O hece değişip güneş tekerleği gibi saf₂ altın renkli, altın ışıltılı Buddha Lochana bedenini tamamladığını düşünmeli.” (Uzunkaya, 2020, s. 133).

SONUÇ

Kadim kültürlerde ortaya çıkan ve en eski semboller arasında yer alan lotus çiçeği incelenen metinlerden de hareketle doğum, üreme, saflık, güneş, bedendeki enerji merkezleri, evren, yaratım olgusu, diriliş gibi pek çok anlamı ihtiva etmektedir. Özellikle Asya kültüründe derin anlamlar barındıran lotus, Eski Uygur Türklerinin Budizm’i benimsemesiyle Türk kültüründe de önemli bir konuma gelmiştir. Resim ve minyatür sanatlarına ek olarak metinlerde de bir benzetim ögesi, sembol olarak kullanılması bahsi geçen çiçeğin önemini bir neticesidir. Tantrik metinler haricinde incelenen *Altun Yaruk* metninde lotus çiçeğinin saflık, temizlik, saygı sunma gibi sembolik anlamlarına uygun şekilde yapılan benzetmelerde kullanıldığı görülmüştür. Benzer şekilde incelenen *Dasakarmapathāvadānamālā* hikâyelerinde de lotus çiçeğinin saflık, güzellik nesnesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca Eski Uygurca *Abitaki Burhan* “Buddha Amitābha” ile ilgili metinlerin hazırlanmış olduğu çalışma da incelenerek Buddha ve Bodhisattvalar ile lotus çiçeği arasında olan ilişki gözlenmiştir. Tantrik nitelikteki metinlerde lotus çiçeğinin kullanım alanlarının daha çeşitli olduğu görülmektedir. İnsan bedeninde bulunduğu inanan *cakra* “enerji” noktaları lotus çiçeği ile ilişkilendirilerek bu noktalar farklı yaprak sayılarına sahip lotus ile temsil edilmiştir. Bu durumda da lotus çiçeği mistik olarak kabul edilmiş ve aydınlanmanın özü olarak görülmüştür. Metin içerisinde yaratılışı, üreme özünü ve yeniden doğuşu, geçmişi ve geleceği yani yaşamın her anının sembolik olarak lotus çiçeği üzerinden verildiği örneklerle sıklıkla karşılaşmıştır. Benzer şekilde mañđala yaratımında yeni bir oluşumun temel nokta olması sebebiyle burada da lotus çiçeğinin kullanıldığı görülmüştür. Aynı zamanda lotus çiçeğinin bir kaide ya da taht olarak kullanıldığı örnek metinlere de rastlanılmıştır. Bu örneklerde lotusun üzerinde taşıdığı tanrısal varlığın daha üst mertebede olduğu, ona saygı duyulması gerektiği belirtilmekle beraber lotusun yaratım, yeniden diriliş sembolü bu taht üzerinden de verilmektedir. Metinlerde lotusun tanrısal varlıklarla ilişki kurularak onların birer niteliği olarak kabul edildiği görülmektedir. Budizm’de bir adanmışın bir tanrıya bir lotus sunması, kişinin kendi varoluşunu kaynağına sunma eylemini ima etmektedir. Bu sebeple lotus çiçeği ayrı bir saygı imgesi olarak görülmüş ve tanrısal varlıkların ikonografik görüntülerinde de lotus çiçeği kullanılmıştır. Lotus çiçeği sunmak, tanrısal varlığın ayaklarının lotusa benzetilerek önünde saygıyla eğilmek gibi durumlar incelenen metinlerde tanıklanmıştır.

KAYNAKÇA

- Aamir, N. and Malik, A. (2017). From divinity to decoration: The journey of lotus symbol in the art of subcontinent. *Pakistan Social Sciences Review*, 1(2), 201-225.
- Aris, G. (2018). *Eski Uygurca ölümler kitabı üzerine bir çeviri denemesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Dili Programı, İstanbul.
- Beer, R. (2015). *The handbook of Tibetan Buddhist symbols*. Boulder: Shambhala Publications.
- Buswell, R. E. and Lopez, D. S. (2014). *The Princeton dictionary of Buddhism*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Caferoğlu, A. (2015). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Cirlot, J., E. (2001). *A dictionary of symbols* (2nd Edt.). (Jack Sage Trans.). London: Routledge.
- Cooper, J., C. (1987). *An illustrated encyclopaedia of traditional symbols*. London: Thames & Hudson.
- Çetin, E. (2020). *Altun Yaruk VII. kitap: Berlin Bilimler Akademisindeki metin parçaları : (Karşılaştırmalı metin, çeviri, açıklamalar, dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eberhard, W. (2000) *Çin imgeleri sözlüğü*. (Aykut Kazancıgil ve Ayşe Bereket, Çev.). Kabalıcı Yayınevi.
- Eitel, J. E. (1904). *Handbook of Chinese Buddhism: Being a Sanskrit-Chinese dictionary, with vocabularies of Buddhist terms in Pali, Singhalese, Siamese, Burmese, Tibetan, Mongolian and Japanese*. Tokyo: Sanshusha.
- Eliade, M. (2017). *Yoga, ölümsüzlük ve özgürlük*. (Ali Berkay, Çev.) İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Eliade, M. (2020). *Mefisto ile erdişi*. (Hanife Güven, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Elmalı, M. (2016). *Daśhakarmapathavādānamālā giriş-metin-çeviri-notlar-dizin-ıtpkbaskı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Elmalı, M. (2019). *Eski Uygurca altı dişli fil hikâyesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Evans-Wentz, W. Y. (1978). *Tibetan Yoga and secret doctrines: or, seven books of wisdom of the Great Path, according to the late Lama Kazi Dawa-Samdup's English rendering*. Oxford: Oxford University Press.
- Fontana, D. (1994). *The secret language of symbols: a visual key to symbols and their meanings*. San Francisco: Chonicle Books.
- Govinda, Lama A. (1960). *Foundations of Tibetan mysticism according to the esoteric teachings of the great mantra om mañi padme hūm*. New Delhi: B.I Publications.

- Gül, A. (2021). Budist sanatta ve ikonografide Buda'nın temel mudraları ve fiziksel Özellikleri. *Trabzon İlahiyat Dergisi*, 8(2), 1-40.
- Hong, E. J. (2017). Lotus: symbol of rebirth and resurrection. *Eurasian Journal of Analytical Chemistry*, 18(3), 241-249.
- İsi, H. (2021). *Eski Türkçe Tantrik bir Mmtin: Uşñīṣa Vijaya Dhāraṇī sūtra*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Jordan, M. (2004). *Dictionary of Gods and Goddesses*. New York: Facts On File.
- Kara, G. and Peter, Z. (1976). *Fragmente tantrischer Werke in uigurischer übersetzung*, (BT VII). Berlin: Akademie Verlag.
- Kara, G. and Peter, Z. (1977). *Die uigurischen Übersetzungen des Guruyogas Tiefer Weg von Sa-skya Paṇḍita und der Mañjuśrīnāmasaṃgīti* (BT VIII). Berlin: Akademie Verlag.
- Karaayak, T. (2021). *Eski Uygurca Abitaki metinlerinin söz varlığı (giriş-metin-aktarma-açıklamalar-dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kawamura, Leslie S. (2004). Bodhisattva(s). In (Robert E. Buswell, Ed.) *Encyclopedia of Buddhism I* (pp. 58-60). New York: Thomson Gale.
- Kaya, C. (2021). *Uygurca Altun Yaruk giriş, metin ve dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, K. (2001) *Hinduizm*. Ankara: Dost Yayınları.
- Kaya, K. (2003) *Hint mitolojisi sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kaya, K. (2017). *Buddhizm sözlüğü*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Keown, D. (2003). *A dictionary of Buddhism*. Oxford University Press.
- Kılıç Cengiz, A. (2021). *Eski Uygur dönemine ait tantrik bir metin: Sitātapatrādhāraṇī*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kutlutürk, C. (2015). Hinduizm'e göre Tanrı Vişnu'nun yeryüzünde bedenlenmesinin (Avatāra/Hulūl) temel nedenleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 55(1), 141-160.
- Monier-Williams, Sir M. (1986). *A Sanskrit-English dictionary, etymologically and philologically arranged with special reference to cognate Indo-European languages*. Delhi: Mortilal Banarsidass.
- Nakamura, H. (2017). *Gotama Budha: En güvenilir metinler üzerinden yazılmış bir biyografi*. (Zeynep Seyhan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Özçalık, M. (2017). Lotus çiçeğinin farklı kültürlerdeki önemi ve peyzaj tasarımında kullanımının irdelenmesi. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 10, 22-28.
- Sarma, D. S. (2005). *Hint dini tarihine giriş*. (Fuat Aydın, Çev.). İstanbul: Ataç Yayınları.

- Saunier, M. (1911). *La légende des symboles, philosophiques, religieux et maçonniques*. Paris: Bibliothèque internationale d'éditions E. Sansot & Cie.
- Skilling, P. (1996). Symbols on the body, feet, and hands of a Buddha. *Journal of The Siam Society*, 84(1), 5-28.
- The seeker's glossary of Buddhism* (1998). Lotus flower (2nd Edition). The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation (pp. 415-416).
- Tokyürek, H. (2018a). Budist Uygur metinlerinde mandal kılmak töreni üzerine. *Türkiyat Mecmuası*, 28(1), 163-178.
- Tokyürek, H. (2018b). Eski Uygur metinlerinde fizyoloji ve maṇḍala. *Dil Araştırmaları Bahar*(22), 27-46.
- Tokyürek, H. (2019a). *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm terimleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tokyürek, H. (2019b). Eski Uygurcada Cundī Buddha'nın tasviri. *Karadeniz Araştırmaları*, XVI(64), 711-723.
- Tokyürek, H. (2022). *Eski Uygur Türkçesinde tanrısal insan anatomisi ve fizyolojisi*, Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Tsuda, S. (1970). *The Saṃvarodaya-Tantra*. The degree of Doctor of Philosophy in the Australian National University.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Panteon. İçinde *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. 24.10.2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alınmıştır.
- Uçar, E. (2009). *Altun Yaruk Sudur V. kitap Berlin koleksiyonundaki fragmanların transliterasyonu ve transkripsiyonu açıklamalar ve dizin*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Uzunkaya, U. (2020). *Budist Eski Uygur edebiyatından iki metin (metin-çeviri-açıklamalar-dizinler)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ward, W. E. (1952). The lotus symbol: Its meaning in Buddhist art and philosophy. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 11(2), 135-146.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch (Eski Uygurcanın el sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe)*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, erschienen im Universitätsverlag Göttingen.
- Winn, S. L. (2017). The Significance of the Buddha footprint in the Bagan Metropolis. *Southeast Asian Art Academic Programme*, July 9(15), 1-15.
- Zieme, P. & Kara, G. (1978). *Ein Uigurisches Totenbuch, Nāropas Lehre in Uigurischer Übersetzung von vier tibetischen Traktaten nach der Sammelhandschrift aus Dunhuang British Museum Or. 8212 (109)*. Budapest: Akademiai Kiado.
- Zieme, P. (2005). *Magische texte des uigurischen Buddhismus mit 193 abbildungen auf 95 tafeln*. (BT XXXIII). Turnhout: Brepols Publishers.

Zimmer, H. (2001). *Hint sanatı ve uygarlığında mitler ve semboller*. (Joseph Campell, Ed.) (Gül Çağalı Güven, Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

THE STATUS OF THE LOTUS FLOWER AS A UNIVERSAL SYMBOL IN OLD UYGHUR TEXTS

ABSTRACT

Symbols are concrete entities that are frequently employed to represent abstract or transcendent concepts. Symbols, which point to the invisible truth behind the visible, also serve to express the depth of the human condition. Symbols possess both an explanatory and a concealing quality. For this reason, it can be observed that symbols have been employed in all societies throughout history since ancient times. In terms of both frequency of use and diversity of fields, symbols have attracted the attention of researchers and have been the subject of research in a multitude of disciplines. Symbols manifest themselves in a variety of fields, including painting, mathematics, psychology, religion, philosophy, and mythology. They convey implicit meanings that are deeper than their outward appearance suggests. In communicating with human beings, symbols are context-dependent. It is therefore evident that the symbols frequently employed by individuals in literary, religious, and cultural contexts often possess specific codes. Symbols, which are encountered in many cultures and serve as a conduit for cultural transmission, are also of significance in the domains of language and literature. Among the various symbols observed in literary texts, myths, narratives, and other forms of cultural expression, the lotus flower merits particular attention. This flower, which holds particular significance in eastern religions such as Hinduism and Buddhism, has also assumed importance among the Old Uyghur Turks. The effects of the changing religious, political, and cultural life of the Old Uyghurs with the adoption of Buddhism have manifested themselves in the texts published over time. The lotus flower, which has a multiplicity of meanings and a universal structure, is a pervasive motif in Buddhist texts, particularly in those of the Vajrayāna school, a branch of Buddhism. The flower serves as a vehicle for conveying concepts of great significance in Buddhist and Tantric thought, including those pertaining to creation, birth-death-rebirth, reproduction, and purity. Furthermore, the lotus flower is employed to convey analogous meanings, such as purity and beauty, in the similes and depictions found in the texts. The prevalence of the lotus flower in Old Uyghur texts with Tantric features is also attributable to the closed and mysterious structure of Tantric understanding. The flower is represented in the text in accordance with its various meanings. This study aims to elucidate the symbolic meanings of the lotus flower as expressed in texts written in Old Uyghur, with an emphasis on contextual interpretation. By doing so, it seeks to underscore the pivotal role that symbols, which may be cryptic in their meaning, play in comprehending and interpreting a text.

Keywords: Symbol, symbolic meaning, lotus flower, old Uyghur texts, tantric text.